

Леся Алексієвець, Микола Алексієвець

95-РІЧЧЯ ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО- СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті на основі вітчизняних і зарубіжних історичних джерел пропонується погляд на відродження та формування національних держав слов'ян Центральної та Південно-Східної Європи після Першої світової війни.

Ключові слова: слов'яни, Центральна та Південно-Східна Європа, держава, відродження.

В умовах сучасного державотворення дедалі більше зростає інтерес науковців й громадськості до передумов, динаміки й перших підсумків розбудови національних держав слов'ян Центральної та Південно-Східної Європи після Першої світової війни як закономірного етапу їх суверенізації. Уперше наслідки війни мали не регіональний, а світовий характер. Перша світова привела до зникнення з політичної карти Європи численних монархій, розпаду найбільших європейських імперій – Російської, Австро-Угорської, Німецької, Оттоманської. На їх уламках утвердилися нові, здебільшого національні держави з республіканським правлінням у межах їхніх етнічних і політичних кордонів. Саме в цей час процеси національного державотворення розгорнулися у чехів, словаків, поляків, сербів, хорватів, білорусів та українців. Тоді здобули незалежність Чехословацька Республіка (28 жовтня 1918 р.) і Друга Річ Посполита (Польська Республіка; 11 листопада 1918 р.). 29 жовтня 1918 р. постала Держава словенців, хорватів і сербів. Після правно-політичних процедур, пов'язаних із приєднанням до Сербії, 1 грудня 1918 р. вона перетворилася на Королівство сербів, хорватів і словенців на чолі з династією Карагеоргієвичів. Ще раніше, у листопаді 1917 р. – січні 1918 р. конституювалася Українська Народна Республіка, в Білорусі набула чинності Білоруська рада [1, с. 8]. Серед інших подій історики трактують суверенізацію нововідроджених слов'янських держав як важливу ознаку новітнього часу. Згідно твердження англійського історика Д. Джолла, Світова війна 1914–1918 рр. стала “кінцем однієї доби і початком другої”, а її наслідки – “російська революція, політичні та соціальні перевороти 1918–1922 рр. повсюди в Європі, перекроєння мап внаслідок появи нових держав визначили напрям історії у двадцятому столітті” [2, с. 13]. Й надалі.

У цьому зв'язку особливої науково-теоретичної цінності й практичного значення набуває досвід розбудови слов'янських національних держав початку ХХ ст. Зокрема привертає увагу їх історична практика означеного часу для сучасного українського державотворення, також повчальна і корисна для відновлених держав Центрально-Східної Європи у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. Актуальність питання посилюється необхідністю цілісного вивчення відродження та державницького оформлення, становлення суспільно-політичних утворень у вище зазначених країнах у континуумі головних віх європейської історії першої чверті минулого століття та з'ясування змісту й основних напрямів українських історичних течій і шкіл із славістики, а також тим, що означена проблематика подається в історіографії спрощено, з відбитком догматичного дотримання методологічних засад, чи ускладнено постмодерною “інтерпретацією інтерпретацій”, що призводить до деформування викладання багатьох важливих питань історії слов'янських країн міжвоєнного періоду. Між іншим, як і раніше, так і нині при розгляді ключових подій

новітньої історії зарубіжних слов'ян ведуться гострі суперечки про роль і значення двох визначальних факторів національно-державного відродження країн Центрально-Східної Європи після Першої світової війни: внутрішнього і зовнішнього.

95 років, які віддаляють від 1918-го, звісно, привнесли чимало у сучасний світ. Нові виклики – нові відповіді – характерна ознака XXI ст. Однак, історія українського державотворення, 22 роки незалежного буття Української держави щораз ілюструють дієвість схеми – причина – наслідок чи результат, і скеровують погляд вглиб, зокрема, до означених подій минулого століття. Усе це робить актуальність запропонованої наукової проблеми очевидною.

Сучасний стан української історіографії свідчить, що незважаючи на деякі видання, в яких висвітлюються окремі аспекти відновлення державності в країнах слов'янського світу в міжвоєнний час, окреслені проблеми не знайшли досі належного фахового висвітлення [3; 4]. Відзначимо, що у російській історіографії цим питанням приділяється значно більше уваги [5; 6; 7; 8]. Окремим проблемам відновлення національної незалежності слов'янських народів ЦСЄ після Першої світової війни присвячено спеціальний збірник “Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія” [9], в якому українські й зарубіжні автори розглядають проблеми розпаду світових імперій, відновлення незалежності держав та державотворчі процеси, висвітлюють пошуки і шляхи встановлення політичних режимів у новопосталих країнах та аналізують особливості їх розвитку. На сьогодні маємо як цілісне бачення часу і регіону в контексті проблеми [10], так і окреслення подій як можливості першої спроби у XX ст. цивілізаційного вибору народів ЦСЄ [11]. Проте низка аспектів цієї проблематики – дискусійного характеру, відчувається відгомін минулого, а вони залишаються невивченими. Певною мірою долучитись до вагомої складової української історіографії є метою статті, у якій автори на основі як вітчизняної, так і зарубіжної літератури з'ясовують питання нової державності та її розв'язання для слов'янських народів у період між Першою і Другою світовими війнами. Актуальність проблем, інтерес до них – на часі, як і потреба подальшого вивчення та осмислення, адже в історії європейських слов'янських народів доба 1918–1939 рр. стала виявом епохальних процесів національно-державного відродження, виникнення незалежних держав, формування нових вітчизняних утворень. У національно-визвольній боротьбі підневільні народи перейшли до самостійного державного життя. Виникненням нових держав завершився тривалий національно-визвольний рух народів як прояв закономірності їх національного самовизначення і самоствердження.

З утворенням та проголошенням незалежних слов'янських країн постали питання національно-державного будівництва, пошуку форм суспільно-політичного устрою. Розвиток ідеї державності для народів Центральної та Південно-Східної Європи має свою досить тривалу історію. Від часів національного відродження вона в тій чи іншій мірі присутня у всіх планах і проектах політичних сил, починаючи від кризи 40-х років XIX ст. до кінця Першої світової війни. Спектр цих проектів досить широкий: плани відновлення незалежності Сербії, Польщі; проект економічного об'єднання народів Центральної Європи до т. зв. “Європейської федерації”; ідея утворення “Сполучених Штатів Європи”, створення пангерманського державного об'єднання “Середня Європа”, реалізація теорії австрославізму та триалізму; об'єднання східноєвропейських народів у “Східну Швейцарію”; плани створення руху від надання народам культурно-національної автономії до вимог права націй на самовизначення [12, с. 103].

Усі ці та інші проекти були реакцією різних політичних сил на розгортання національно-визвольного руху і суспільно-політичного життя. Кожний із запропонованих варіантів врешті-решт виходив на проблему визначення форми майбутнього державного устрою і в першу чергу національної чи федеративної. Але кінцевою метою національно-визвольного руху було досягнення самостійності та державної незалежності, як не тільки бажаної, але й найоптимальнішої форми для його подальшого розвитку, виявлення всього того, що у народі закладено й може бути розвинуто в змаганні з іншими рівноправними та самостійними націями. Відродження і становлення слов'янських суспільств у міжвоєнну

добу відбувалися внаслідок комбінованої дії багатьох об'єктивних факторів як внутрішнього, так і міжнародного характеру, тобто, насамперед, завдяки збігові національних інтересів і зовнішньополітичної ситуації повоєнної Європи. Важливу роль відіграли географічне середовище, соціально-економічний та культурно-освітній рівень людності, їх етнонаціональна свідомість й політичний досвід, історико-правова традиція нововідроджених слов'янських держав. На формування повсталих національних країн слов'янських народів справляли вплив такі внутрішні чинники, як: боротьба за збереження мови, національно-культурні традиції, діяльність різних об'єднань, становлення національної інтелігенції; виникнення та розвиток національних рухів і політичних партій, відмінності у баченні шляхів розвитку своїх країн, труднощі господарського плану, зумовлені диспропорціями соціально-економічного розвитку у попередній період і Першою світовою війною та ін. Вказані чинники внутрішнього характеру не вичерпували усієї історичної ситуації в післявоєнну добу, але істотно позначилися на формуванні національної державності слов'янських народів у міжвоєнний період.

В українській історіографії триває жвава дискусія між істориками й громадськими діячами щодо переважної питомої ваги закордонного чи, навпаки, національно-визвольних рухів слов'янських народів в суверенізації та унезалеженні держав у 1918 р. За соціалістичної доби наголос однозначно робили на впливі соціальних чинників і Жовтневого перевороту 1917 р., а виникнення нових незалежних країн пояснювали діями пролетаріату і широких народних мас. Не впадаючи в крайнощі, варто визнати вагомість страйків і маніфестацій, важливу роль зовнішньополітичних факторів. Професійні історики не ігнорували ці фактори, але й не абсолютизували їх. Поразка Центральних держав у Першій світовій, крах Німецької, Австро-Угорської та Російської імперій, здавалося, непохитних твердинь європейських монархів, могутнє піднесення революційної боротьби народів Росії, Німеччини та Австро-Угорщини створили сприятливі зовнішньополітичні умови для реалізації прав пригнічених націй на відновлення незалежності й свободи. Саме завдяки дії багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, але насамперед збігові національних інтересів і міжнародної ситуації в результаті поразки Четверного союзу в Першій світовій війні й піднесенню національно-визвольних рухів слов'янських народів на тлі загально революційної обстановки в Європі поневолені народи здобули втрачену незалежність і самостійність. Вирішальне значення, на наш погляд, мала позиція самих слов'янських народів, які перебували під владою іноземних імперій, але продовжували боротися за національне визволення. Однак здійснення прагнення до волі і незалежного життя могло наступити тоді, коли були переможені загарбники. Падіння російського царату, як і поразка Центральних держав створили поневоленим народам сприятливі умови для здобуття національних країн. Та це не означало, що ситуація автоматично зумовлювала появу нових незалежних держав. Варто мати на увазі, що вмираючі імперії були сильні традиціями, а Німеччина ще й своєю військовою силою. Тому навіть у момент розпаду європейських імперій слов'янські народи не змогли б розраховувати на незалежність та державність, якщо б їх не досягли та утримали власними військовими, політичними та дипломатичними зусиллями. Безумовно, відродження незалежності й суверенності слов'янських держав та їх дальше становлення й розвиток стали закономірним виявом багатовікової національно-визвольної боротьби народів, їх прагнення до волі, жагучого бажання розпоряджатися власного долею.

Виникнення після Першої світової війни нових слов'янських держав стало саме завершенням довготривалого процесу їх національно-визвольних рухів і змагань. Перша світова лише прискорила та загострила процес становлення національної державності слов'янських народів Центрально-Східної Європи, який був виявом закономірності розвитку суспільно-політичних подій, історичної зумовленості їх відродження.

Національно-визвольний рух у Центрально-Східній Європі вже в другій половині ХІХ ст. перетворився на важливий фактор міжнародного життя й досягнув певних результатів: на карті європейського континенту з'явилися незалежні Чорногорія, Сербія,

Болгарія. Однак до політичної катастрофи Першої світової війни переважна більшість народів цього регіону, що знаходились у складі трьох імперій: Росії, Австро-Угорщини, Німеччини, за тих умов об'єктивно не могли розраховувати на здобуття державної незалежності.

Світова війна 1914–1918 рр. до крайніх меж загострила національне питання на міжнародній арені. Саме на її час припав апогей національно-визвольної боротьби слов'янських народів. Радикалізація національно-визвольних сил народів Центрально-Східної Європи під впливом Лютневої революції та Жовтневого перевороту в 1917 р. у Росії призвела до істотної еволюції програм національних політичних сил і гасел, аж до відновлення національно-державної незалежності.

Так, зразу ж після падіння російського царизму польські національні демократи висунули програму незалежності всієї об'єднаної Польщі. Частина політичних сил в Австро-Угорщині відмовилася від підтримки існуючої системи дуалізму, а лідери політичної еміграції, що входили до Югослов'янського комітету в своїй т. зв. "Травневій декларації" від 30 травня 1917 р. висунули на порядок денний завдання об'єднання словенців, хорватів у єдину державну структуру, ще під скіпетром Габсбургів. Необхідність розширення прав для національних регіонів Габсбурзької монархії почали вимагати в рейхсраті парламентські групи чеських, закарпатських та галицьких українських партій. У т. зв. Корфській декларації, яку ухвалили уряд Сербії та Югослов'янський комітет 20 липня 1917 р. йшла мова про прагнення створити після закінчення війни єдину державу сербів, хорватів та словенців на чолі з династією Карагеоргієвичів, до складу якої увійшли також окрім Сербії та Чорногорії всі південнослов'янські землі, що належали Габсбурзькій монархії [12, с. 105]. У нових політичних умовах на завершальному етапі Першої світової війни могли зреалізуватися багатолітні прагнення слов'янських народів до відродження самостійного життя. Водночас, слід зазначити, що із наближенням поразки Четверного союзу поряд із зростанням національно-визвольного розгорнувся революційний рух. До нього була залучена значна частина різноманітних верств населення, яка вимагала розширення політичної та економічної демократії, тим більше, що в умовах війни відбувалось введення різних регламентацій та обмежень. Для народів нагальним постало питання про національне звільнення та створення власної державності. Не погоджуючись із позицією Центральних держав на переговорах у Бресті, 6 січня 1918 р. частина депутатів чеського сейму та чеські депутати австрійського рейхсрату прийняли т. зв. Трикральську декларацію, в якій не тільки засуджувалася позиція австрійського уряду, але й вимагалось утворити суверенну Чеську державу. На нараді представників Словацької національної партії та інших політичних угруповань 24 травня 1918 р. була висловлена думка про право нації на самовизначення. 3 березня 1918 р. у Загребі на зборах представників політичних сил Хорватії, Словенії, Боснії та Герцеговини, Далмації, Істрії було заявлено про необхідність утворення незалежної держави словенців, хорватів та сербів. На початку жовтня 1918 р. Регентська рада оголосила про підготовку до виборів у сейм і вимагала створення незалежної Польської держави, яка охоплювала б усі польські землі з виходом до моря.

Політичні сили слов'янських країн уже до осені 1918 р. були готові у випадку поразки блоку Центральних держав взяти у свої руки владу та проголосити незалежність. Для цього підготовлені відповідні організаційні структури: Чеський національний комітет, Народна рада Словенії, Народна рада Боснії та Герцеговини, Народне віче словен, хорватів, сербів. Державний характер мали уже Тимчасова державна рада, Регентська рада, Польський національний комітет та ін. Поза межами ще окупованих польських земель постала незалежна від загарбників національна збройна сила у формі військових польських формувань у Франції та в Росії – один з істотних елементів майбутньої Польської держави. На міжнародній арені польський народ домігся визнання мати власну державу, право на що підтвердили як Центральні держави, так і країни Антанти й США. Значною мірою цьому сприяла активізація ще навесні 1917 р. діяльності польських емігрантів у країнах Західної Європи і Північної Америки. У Швейцарії, Великій Британії, Франції та США пропагували

ідею Польської держави Г. Сенкевич, Е. Пільтц, Ш. Аскеназі, Г. Нарутович, І. Падеревський, Р. Дмовський та ін. Енергійна робота польських патріотичних сил у країні й еміграції у роки Першої світової війни в розмаїтих формах і на різному рівні зробила можливим успішне використання восени 1918 р. сприятливої міжнародної ситуації для здійснення основної національної мети – відновлення і будівництва основ власної суверенної польської державності. Готувались перебрати владу чеські, словацькі, хорватські, сербські національно-патріотичні сили. Вони, маючи міцну історичну традицію, набули певного позитивного досвіду державної розбудови ще до листопада 1918 р. в складних воєнних умовах, незважаючи на які у політичному і культурному житті існували можливості для дії різноманітних партій, товариств та установ. Отже, упродовж Першої світової слов'янські народи брали активну участь у соціально-політичному житті, демонстрували стійкість і опір іноземному поневоленню, зберігши національно-патріотичні традиції, маючи організації, які діяли в різних верствах суспільства і за кордоном. Усе це в умовах військової поразки монархій, до складу яких входили, зробило можливим відбудову незалежних слов'янських держав восени 1918 р.

11 листопада 1918 р. в Німеччині була повалена монархія, а представники німецького уряду підписали перемир'я з державами Антанти, що означало завершення Першої світової війни. Центральні держави зазнали поразки. Для Польщі цей день, що співпав з останнім днем війни, став першим – знову здобутої національної незалежності. Цю дату – 11 листопада 1918 р., відзначали в міжвоєнній Польщі як день відновлення Польської держави. У 1989 р. свято знову поновили у правах.

Утворення Чехословацької Республіки прискорилося у зв'язку із закінченням Першої світової війни. 27 жовтня 1918 р. Австро-Угорщина звернулася з нотою до уряду США про негайне укладення перемир'я і сепаратного миру, це чехи сприйняли як капітуляцію імперії. 28 жовтня Празький Національний комітет проголосив утворення Чехословацької держави. 30 жовтня в Мартинській декларації Словацька національна рада заявила, що “словацька нація і в мовному, і в культурно-історичному відношеннях є частиною чесько-словацької нації...” і висунула вимогу “права на самовизначення на основі повної незалежності”. Національний комітет був розширений і перетворений у Тимчасові національні збори Чехословаччини, які 14 листопада урочисто проголосили ліквідацію влади Габсбургів і утворення Чехословацької Республіки. Її першим президентом був обраний Т. Масарик, головою уряду став К. Крамарж, міністром закордонних справ – Е. Бенеш [12, с. 107].

Події на завершальному етапі Першої світової вплинули на розв'язання майбутнього державно-правового стану південнослов'янських народів. 29 жовтня 1918 р. Народне віче проголосило створення Держави словенців, хорватів і сербів з повним відокремленням від імперії Габсбургів та приступило до формування уряду й місцевих органів влади. Проте ця держава проіснувала до 1 грудня 1918 р. 24 листопада 1918 р. народне віче в Загребі прийняло рішення про об'єднання Держави словенців, хорватів і сербів з Королівством Сербія. 26 листопада Чорногорська народна скупщина у м. Подгориці проголосила повалення династії Негошей, конфіскувала королівське майно і ухвалила про об'єднання з Сербією. Рішення про об'єднання з Сербією народна скупщина Воеводини прийняла 25 листопада 1918 р.

1 грудня 1918 р. в Белграді в присутності делегатів центрального Загребського віча, чорногоренської і воєводинської Скупщин від імені сербського короля була оприлюднена декларація, в якій проголошувалось створення об'єданого Королівства сербів, хорватів і словенців (КСХС).

Утворення та проголошення наприкінці жовтня й в листопаді 1918 р. нових країн у Центральній та Південно-Східній Європі стало завершенням довготривалого процесу національно-визвольного руху слов'янських народів, як закономірної події в їх національній історії. Новопосталі держави відродили і продовжили багатовікові традиції слов'янських народів, стали одним із помітних кроків на шляху становлення національної державності. Як зарубіжні, так і українські дослідники звертають увагу на уточнення хронологічних рамок

процесу становлення нововідроджених слов'янських держав, співвідношення наступності, перемін та еволюції парламентської системи. Доцільно замислитися над важливими теоретичними проблемами щодо відроджених країн. Так, переглянуте базове положення радянської історіографії про Польську державу доби 1918–1939 рр. “як державу фашистського характеру” [13]. Упередженість такої оцінки сьогодні очевидна.

Зауважимо, що, незважаючи на складні внутрішні та міжнародні умови доби післявоєнної Європи, слов'янські країни нагромадили у міжвоєнний час певний досвід державного будівництва, формування правової системи, розв'язання вагомих соціально-економічних завдань й становлення духовних засад національних утворень. За час перебування етнічних земель слов'ян під владою імперій у них нагромадився потенціал протесту, прагнення до свободи й вільного розвитку. Тому відновлення після Світової війни 1914–1918 рр. суверенних слов'янських держав започаткувало демократичні перетворення та перебудови суспільств на національних основах. Утвердження слов'янських національних державностей супроводжувалося встановленням кордонів, об'єднанням земель етнографічних територій і населення в єдиний державний організм, захистом суверенності й політичної самостійності.

Варто зазначити, що проголошення нових держав у слов'ян після Першої світової ще не означало їх фактичного створення. Разом з тим, давали про себе знати і гострі суперечності між країнами-переможницями. За складних умов чехословацька делегація на Паризькій мирній конференції добилася задоволення більшості своїх територіальних вимог. Кордони республіки були визначені Версальським, Сен-Жерменським і Тріанонським договорами держав-переможниць з Німеччиною, Австрією і Угорщиною. Крім чеських земель і Словаччини до складу нової держави включена Закарпатська Україна, яка в лютому 1920 р. була офіційно приєднана до Чехословаччини під назвою Підкарпатська Русь [14, с. 249]. Площа Чехословацької республіки, встановлена мирними договорами, склала 140,4 тис. кв. км. Це була багатонаціональна держава індустріально-аграрного типу, до складу якої увійшли близько 26% населення і 21% території Австро-Угорщини, в її кордонах опинилося від 60 до 70 % всієї промисловості колишньої імперії [14, с. 249]. Утворення Чехословацької Республіки – історично прогресивне явище. Була відвернута реальна загроза денационалізації чехів і словаків. Відкрилися ширші можливості для розвитку національної економіки, культури, освіти та науки. Стабілізації державного правопорядку слугували перші законопроекти, які прийняли Національні збори, проведення земельної реформи. Основи державного устрою ЧСР були закладені тимчасовою Конституцією, ухваленою наприкінці 1918 р., а потім зафіксовані у новій Конституції, яку затвердив парламент 29 лютого 1920 р. Основний закон країни визначав принципи функціонування політичної системи Чехословаччини.

Складними були державотворчі процеси в Польщі. Розгляд польської специфіки кризь призму національного державотворення свідчить, що трансформаційні процеси у відновленій Польщі спрямовувалися на створення соціально-економічних умов, розвиток гуманітарно-культурної та національної політики влади як нерозривних сфер життєдіяльності соціуму. Перші кроки нової держави показали, що початковий період для суспільства був надто важким і болісним у складних умовах виживання й подальшого існування: по-перше, руйнувань і значних матеріальних й моральних втрат у Великій війні; по-друге, глибокої кризи польської економіки й низького матеріального добробуту населення; по-третє, наявності інонаціональних територій, а також регіональної специфіки, що історично склалася; по-четверте, множинності партій, організацій, ідейних течій; і, нарешті, по-п'яте, відсутності кваліфікованих кадрів, інвестицій. Підкреслимо, що названі чинники сукупно становили суть і зміст двох суперечливих, але взаємопов'язаних соціально-політичних явищ: економічної розрухи у поєднанні з важкою спадщиною минулого, занепаду промисловості та сільського господарства, наростання соціальних суперечностей і політичної нестабільності, які гальмували поступ суспільства, з одного боку, і зародження, становлення та розвитку в межах відродженої Польщі нових соціально-економічних

відносин, з іншого [1, с. 386]. Тобто, у листопаді 1918 р., в умовах, які кардинально відрізнялися від часів I Речі Посполитої до її поділів, розпочався новий етап в історії польського народу. Замість багатонаціональної станової шляхетської республіки на чолі з королем народжувалась заснована за принципом поділу влади сучасна демократична держава польської нації, з рівним доступом усіх соціальних груп до участі у політичному і суспільному житті, повноцінною партійно-політичною системою [8, с. 107].

Однією з найважливіших державотворчих акцій початкового етапу розбудови відновленої Польщі стало визначення її кордонів та їх захист. На думку авторів, становлення кордонів Другої Речі Посполитої фактично закінчилося у 1921 р. Через два роки Ліга Націй остаточно визнала східні межі Польської держави. Згідно зі встановленими кордонами за переписом 1921 р. площа Польщі досягла 388,6 тис. кв. км [1, с. 157]. За цим показником Польська Республіка займала шосте місце в Європі. Зміцненню країни сприяло деяке оздоровлення економіки, створення духовно-культурних засад польського суспільства. Друга Річ Посполита у післявоєнних складних внутрішніх і зовнішньополітичних умовах певною мірою зуміла модернізувати національну економіку відповідно до нових засад суспільства на основах ринкових відносин і демократизації суспільно-політичного життя. Березнева Конституція 1921 р. завершила формування Польської держави і стабілізувала на деякий час її внутрішню структуру. Однак вона не усунула глибокі соціальні й національні проблеми, які вимагали розв'язання в добу Другого польського відродження.

Складно і суперечливо проходив процес державотворення сербського, хорватського і словенського народів. З проголошенням Королівства сербів, хорватів і словенців самостійною державою відбувається динамічний й водночас важкий і болісний, навіть драматичний поступ першої Югославії. Державний розвиток з часу об'єднання південних слов'ян 1 грудня 1918 р. і до прийняття Відовданської конституції 28 червня 1921 р. характеризують суперечливі результати. З одного боку, закладені правові основи Королівства СХС, які слугували на внутрішньому і зовнішньополітичному рівні підтвердженням його легітимності. З другого, кінець означеного періоду відзначений кризою відносин політичних представників сербів, хорватів і словенців, що ставило під сумнів життєвість югославської ідеології, на якій під час Першої світової війни ґрунтувався увесь об'єднаний процес [7, с. 219]. Якщо наприкінці 1918 р. по обидва боки Сави, Дріни і Дунаю Югославія проголошувалася “землею обітованою” для усього “трьохіменного народу”, то у червні 1921 р. рішення долі основного закону країни приймали виключно сербські політичні партії.

Сербо-Хорвато-Словенська держава мала територію 248 тис. кв. км, з населенням 12 млн чоловік. До її складу ввійшли 8 південно-слов'янських областей: Сербія, Хорватія, Чорногорія, Словенія, Воєводина, Далмація, Македонія, Боснія і Герцеговина – різних як за своїм національним складом, так і за рівнем економічного розвитку. Серби, які ставали пануючою нацією, становили 39% від загальної кількості населення країни [14, с. 269]. Відовданська конституція 1921 р. узаконила гегемонію великосербської буржуазії, яка ігнорувала національні права народів. Згідно з основним законом країни, КСХС проголошувалося парламентською монархією. Прийняття конституції призвело до поляризації політичних сил у країні. Белград був неготовим до втілення інтеграції югославістської ідеї. Характер югославського парламенту періоду Відовданської конституції визначали деструктивні процеси, що встановлювали і напрям державно-правового розвитку КСХС, і еволюцію міжнаціональних відносин. Політичні перипетії 1920-х років у КСХС позначені глибокими й суперечливими політичними змінами, в оцінці яких досі бракує толерантності.

Мирний договір, що був підписаний 27 листопада 1919 р. у паризькому передмісті Нейї-сюр-Сен, утвердив наслідки Першої світової війни для переможеної Болгарії. Остаточні його умови перевершили навіть найпесимістичніші очікування болгарських ідеалістів. Їх болгарська громадськість сприйняла як другу “національну катастрофу”. Болгарія вийшла з Першої світової зі значними людськими, територіальними і матеріальними втратами,

виснаженою і дезорганізованою економікою, соціальною напругою. Стан всеохоплюючої кризи диктував необхідність пошуку нетрадиційних і нестандартних шляхів виходу з нього. Друга за п'ять років поразка Болгарії остаточно дискредитувала ліберально-германофільські партії. Монархічний режим тримався значною мірою на багнетах окупаційних французьких та італійських військ. У травні 1920 р. було створено однопартійний уряд Землеробського народного союзу (БЗНС), який взяв курс на проведення демократичних реформ, висунув завдання ліквідувати “спекулятивний капітал”. “Селянський стан” проголошувався провідним, лунали заклики до встановлення “селянської демократії”, “селянського царства” тощо. Тільки за перший рік діяльності уряду БЗНС прийнято понад 100 законів, які торкалися різних сторін життя болгарського суспільства і мали демократичний характер [15, с. 147]. Не випадково супротивники реформ називали членів Землеробського союзу “оранжевими більшовиками”. Однак, значна частина законів так і залишилася на папері. Певною мірою через соціальну неоднорідність складу БЗНС, відсутність єдності в його керівництві, а також протидію внутрішніх та зовнішніх противників поглиблення реформ. Попри зусилля модернізувати Болгарію, вона залишалась відсталою аграрною країною з переважанням традиційного дрібнотоварного виробництва і соціальними проблемами у міжвоєнний час.

Як бачимо, країни входили у виборену державність, чи як Болгарія, продовжуючи буття за дещо інших умов, за наявності значних труднощів політичного, економічного, етнічного, соціального характеру. Зауважимо, як внутрішнього, так зовнішнього контексту. Це спостерігаємо упродовж прийдешніх мирних десятиліть. Слов'янські державності пройшли складний шлях міжвоєнного періоду. Починаючи від радості й віри одних і не збутих надій інших, через досягнення і конфлікти до наступної війни, яка виявилася ще грізнішою за свою суттю. Усі сфери життя потребували праці, талановитих керівників, творчого духу.

Процес становлення самостійних слов'янських держав завершився в 1920–1921 рр. після міжнародно-правового врегулювання кордонів і прийняття конституцій. На практиці реалізоване право пригнічених націй на державну незалежність. Нововідроджені слов'янські країни були багатонаціональними, що вносило свої корективи у їх державну політику й розвиток. З утворенням незалежних держав створювались сприятливіші умови для розвитку національної культури, різних форм суспільного і політичного життя. Водночас, ті суперечності, які мали місце, давали про себе знати у наступні десятиліття й століття, коли на політичній карті світу постали нові держави уже наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. З огляду сьогодення можемо сказати, що міжвоєнне двадцятиліття для них стало тим містком, через який потрібно було пройти до новітнього державного буття. Осмислення проблем відродження та становлення слов'янських країн окресленого регіону сприяє розумінню державотворчих процесів, подій цього простору сьогодні, з'ясуванню суцільних потреб розвитку і України.

Список використаних джерел

1. *Алексієвець Л. М.* Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926 / Леся Миколаївна Алексієвець. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 448 с.
2. *Джолл Д.* Истоки Первой мировой войны / Д. Джолл. – Ростов – на – Дону, 1988. – 417 с.
3. *Зашкільняк Л. О.* Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
4. *Алексієвець Л. М.* Польща: шляхом відродження державної незалежності. 1918–1939 / Леся Миколаївна Алексієвець. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 272 с.
5. *Болгарія в ХХ веке: Очерки политической истории* / Отв. Ред. Е. Л. Валева; Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2003. – 463 с.
6. *Чехия и Словакия в ХХ веке: очерки истории: в 2 кн.* / [отв. ред. В. В. Марьяна]; Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2005. – (XX век в документах и исследованиях). – Кн. 1. – 2005. – 453 с.
7. *Югославия в ХХ веке: Очерки политической истории* / Ответственный редактор К. В. Никифоров. – М.: “Индрик”, 2011. – 888 с.
8. *Польша в ХХ веке: Очерки политической истории* / Ответственный редактор А. Ф. Носкова. – М.: Издательство “Индрик”, 2012. – 952 с.
9. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. М. М. Алексієвця.* – Вип. 3: Національно-державне відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи крізь призму 85-річчя. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – 412 с.
10. *Алексієвець М.* Відновлення національної незалежності слов'янських країн Центральної та Південно-Східної Європи: погляд через десятиліття / Микола Алексієвець // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: *Історія / За заг. ред. М. М. Алексієвця.* – Вип. 3: Національно-державне відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи крізь призму 85-річчя. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – С. 14–19.
11. *Сич О.* Проблема цивілізаційного вибору в Центральній та Східній Європі: перша спроба / Олександр Сич // Україна–Європа–Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль:

Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 13–25. 12. Яровий В. Проблема нової державності та її розв'язання для народів Центральної та Південно-Східної Європи в період Першої світової війни / В. Яровий // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча. (Чернівці, 22–24 вересня 1998 р.). – Чернівці: Рута, 2000. – С. 103–109. 13. *Хрестоматія* по истории южных и западных славян: В 3-х т. – Новейшая история / Отв. ред. проф. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Минск, 1991. – Т. 3. – 727 с.; Зуев Ф. Польша в 1918–1952 годах / Ф. Зуев. – М., 1952. – 51 с.; Миско М. В. Октябрьская революция и восстановление независимости Польши / М. В. Миско. – М., 1957. – 143 с.; Красный Ю. Польский фашизм / Ю. Красный. – М.: Красный пролетарий, 1924. – 52 с. 14. Черній А. І. Історія південних і західних слов'ян. В 3-х частинах. Частина І, ІІ, ІІІ (від найдавніших часів до кінця ХХ ст.) / А. І. Черній, В. А. Черній. – Рівненський інститут слов'янознавства Київського слов'янського університету. – Рівне, 1999. – 444 с. 15. Яровий В. І. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. / В. І. Яровий. – К., 1996. – 415 с.

Леся Алексиевец, Николай Алексиевец

95-ЛЕТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ СЛАВЯН ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

В статье на основании отечественных и зарубежных исторических источников предлагается взгляд на возрождение и формирование национальных государств славян Центральной и Юго-Восточной Европы после Первой мировой войны.

Ключевые слова: славяне, Центральная и Юго-Восточная Европа, государство, возрождение.

Lesya Alexievets, Mykola Alexievets

95TH ANNIVERSARY REVIVAL OF THE SLAVS STATE CENTRAL AND SOUTH-EASTERN EUROPE

In the article of domestic and foreign historical sources provides a look at the revival and the formation of national states Slavs in Central and South-Eastern Europe after World War I.

Key words: Slavic, Central and Southeast Europe, state, revival.